Літературна критика

Лідія Ковалець

СЛОВО, ЯКЕ ПЕРЕЛІТАЄ ЧАС: ПОЕЗІЯ АНАТОЛІЯ КАЧАНА

Осягаючи нову збірку Анатолія Качана “Листи з осіннього саду” (К.: Веселка; Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. – 64 с.), часто згадувала Миколу Вінграновського. І не лише тому, що цих майстрів багато що об’єднувало. У післямові до однієї із найсолідніших попередніх книжок А. Качана “До синього моря хмарина пливе” (2001) М. Вінграновський, Шевченківський лауреат за творчість для дітей, не без земляцьких гордощів, але й без такого ж панібратства назвавши автора своїм улюбленим дитячим, щасливо обдарованим поетом, наголосив на “свіжості” його письма і, головне, на “легкості” слова, бо лише таке слово спроможне перелетіти час” [1, 121]. Понад десятиліття, що минуло відтоді, за яке ще більше відшліфувалось перо А. Качана, загалом п’ятдесятирічне його служіння дітям, взаємна з ними любов – і півтора десятки чудових книжок, перекладі багатьох поезій іншими мовами, майже сотня віршів, уміщених до різноманітних збірників, шкільних підручників та посібників, які, отже, залишились у пам’яті двох поколінь українців, підтвердили справедливість цієї характеристики. Добре писання справді “перелітає час”, залишаючись у літературі як її органічна складова.

Власне, “листи з осіннього саду” – не просто листи, які “щодня у листопаді шле яблунька із саду”, не просто диво-міст, що єднає людину з іншими людьми, довкіллям та собою. Це як послання омудреного життєвим, особливим емоційним досвідом митця Анатолія Качана-садівника й доглядача саду поезії кожному із сущих і тим, хто прийде у світ пізніше. Спроможність поезії чи не найповніше акумулювати цей досвід і віддавати його іншим завжди була її, поезії, перевагою над іншими формами художнього самовиявлення. Тож річ лише в тому, яким є поетичний сад, як ведеться в ньому найменшій деревині й наскільки затишно там людській душі.

Сад Анатолія Качана – це щось особливе. Попри офіційну вузеньку регламентацію “для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку”, він квітне-буяє не лише для них, хоч пізнання цією читацькою категорією принад такого незвичайного простору, мабуть, справді найпосутніше. Це альтернатива буденності, стереотипному та віртуальному сприйняттю світу, як написав М. Лабінський [див.: 2]. Але хто скаже, що дорослі, може, не потребують ще більше саме такої альтернативи, такого доброго, живого, яскравого, звільненого від банальностей, справді повномасштабного сприйняття реальності?!

В одному з найперших віршів збірки – у безконечникові “Співучий сад” – поезія і проза поряд, їхньому злагодженому життєпроживанню можна позаздрити: “Щоранку

сад наш аж до ночі / Щебече, тьохкає, туркоче. / А на подвір'ї повно крику – / То бе, то ме, то ку-ку-рі-ку. / І цілий день на караулі / Пе-ре-кли-ка-ють-ся зозулі. / – Пиль-нуй! – гукає гаю гай. / Пиль-нуй і ти! І не дрі-май!". Уночі ж, коли "затих вже сад, не чути крику – / Ні бе, ні ме, ні ку-ку-рі-ку", лунає любовна серенада цвіркуна, проникливий тон якої здатен зм'якшувати найтвердіші серця: "Розквітли яблуні і груші, / Хвилюють пахощами душу. / Але без Вас, моя Сюрчилла, / Чомусь весна мені не мила…".

Безконечник, цей улюблений письменником канонічний жанр дитячої літератури, уже прикінцевим ненав'язливим "І далі так, досхочу" ніби утривалює саме такий порядок, хід життя, його красу та грацію. Садів навіть у їх звичайному сенсі у збірці чимало, і кожен із них, навіть епізодичний, – по-людськи живий аж до фізичної відчутності, кожному серцю – приятель і навіть рідня, це свято, земний прообраз Едему ("Знову на білім світі / Райські настали дні: / Як молоком облитий, / Тьохкає сад пісні"). Це персоналізована, виписана бадьорішим ритмічним малюнком картина вічного руху – справдешньої запоруки життя: "Разом із Шумом у веснянках / І Шумихою в намисті / Сад шумить безперестанку / Молодим зеленим листям".

Цей концептуальний образ книжки в самому її кінці – у ліричній поемці "Райський сад" – губить метафоричну сутність, точніше, до неї долучаються конкретика й водночас ширше узагальнення. Мовиться ж бо про реальний сад у рідному для А. Качана Причорномор'ї. "Званий Казенним і водночас Райським, він пам'ятав "три війни / і три страшні голодомори", допоки не був уражений "стальними сокирами й бензопилами" новітніх інквізиторів. У споминах, по-своєму радісних, та більше болючих, щемких, що пролягли й через лінію поетової долі, сад залишився рятівником ("Після макухи й мамалиг / Усі ці груші, без реклами, / Для нас, голодних і худих, / Здавались райськими плодами"), бездоганною естетичною просторінню ("Від щебетання солов'їв / Тремтів весь сад, роса на листі, / А Буг виходив з берегів, / Аби послухати солістів"), контактування з ним породжувало бажання жити ("І всі ми вірили в саду, / Що щастя є на білім світі"). Схоже, пам'ять, суто громадянські, патріотичні, морально-етичні пріоритети автора, а не лише традиційна зорієнтованість дитячої літератури на оптимістичне відтворення життя, змусили поета повірити в майбутнє відродження саду – "квітучої нашої України" – зусиллями вже нового покоління садівників, отже, вручити цьому поколінню ще й такого свого листа.

Загалом же високі настрої – без будь-якої патетики! – струменять не в одній поезії збірки, віддзеркалюючись навіть у деталях: то у сльозі солоній в очах штурмана, що повертається з далекого плавання й бачить вогник маяка – "перший вогник України ("Рідні береги"), то в усвідомленні ліричного героя, що чужина чекає ось ці зграї журавлів, котрі "розколюють гострими клинами / Душу гаю, річки і степів", то в інших образах (скажімо, соняшника в загадці "Квітка Сонця"), інших ситуаціях та душевних сплесках. Так пантеїстськи, так проникливо, так патріотично відчувати природу, так легко, по-дитинячому грайливо олюднювати її кожну рисочку міг М. Вінграновський. І це по-своєму вдається А. Качанові.

Поет моря, чи не провідний сьогодні в нашій дитячій літературі мариніст, до того ж і справжній поет степу, він ще з молодших літ приріс до них душею: у нього скирта сіна нагадує корабель, а корабель – скирту. Тож межі, що пролягають просторами рідної землі і світу, – умовні; мальовничості, гармонії немає меж, природа в А. Качана, за висловом В. Панченка, "мовби умита, очищена від буденності" [див.: 3], вона – храм, де річка дитинства Південний Буг – справжній Бог. Тут "б'є глибокі поклони криниці / Журавель на скрипучій нозі", "По вулицях Одеси / В святковому вбранні / Акації-принцеси / Гуляють навесні", тут "Ніби школярка з бантами, / Що в перший клас пішла, / Вперше в житті під хатою / Яблунька зацвіла", тополя "шуміла срібним листом / І нашумітись не могла, / Хоча було їй літ під триста". Тут "осінь у червоному намисті / Проводжає літо на літак"; в осінньому степу "дощ цілує на дорозі / Сліди коліс-мандрівників". Тут відлига – не відлига: "розпустила нюні зима"; бурульки – то льодяники, то намисто, то "довгі замерзлі сльози зими"; "зграя галок на снігу – / Як

чорні букви на папері"; снігурі – зимові яблука, а хаті взимку сниться весна; "Біліє парус на Лимані – / Трикутний лист від моряка".

Просте, але позбавлене спрощеності, на диво свіже, справді легке письмо А. Качана хочеться цитувати й цитувати, його хочеться читати. І річ, мабуть, не так у метафорах чи порівняннях, лексиці, виповненій вишуканої естетики, як в індивідуальному, специфічному баченні цим поетом світу, у його яскравому образному мисленні, особливій пам'ятливості та у щасливому, хоч, може, не такому вже й легкому віднаходженні адекватних засобів художнього втілення побаченого та відчутого.

У своїх ліричних листах-роздумах, глибини яких, по правді кажучи, хтозна чи осягне дитина "дошкільного і молодшого шкільного віку", А. Качан зворушує мало не до сліз. Але до сліз і смішить, подаючи теревені двох цокотух Марічки й Олі Чічки ("Мобільна розмова") чи гуморинно, "по-одеськи" розігруючи зі своїми малими друзями першоквітневий жарт ("Одеський меридіан"). Він модерний (чи постмодерний), адже комп'ютерна лексика в тому ж "Меридіані" вільно вживається із питомою, і водночас повністю "фольклорний" у блискучому авторському варіанті народної "Пісеньки про півника"; по-дівочому кокетливий у віршику "В'ється стежка" (для молодесенької дівчини реп'яшки асоціюються із женишками); по-парубоцьки зачудований у "Степовій царівні" ("У царівни вінок / Із барвистих квіток, / Дві волошки в очах / І васильки в руках") і зібраний, достоту як учитель, у вірші "Дзвонить осінь школярам".

Форма для А. Качана така ж посутня, як і зміст, дух книжки. Чи не звідси, а ще із бажання бути почутим адресатами – поетична преамбула (дітей запевнено, що всі вони – його, автора, друзі, народжені в капусті, кукурудзі, принесені лелекою, родичі якщо не по крові, то "по співучій нашій мові"). Чи не із цього винятково уважного ставлення до читача і свого "ремесла" спеціальне переднє слово – із привідхиленням дверей до власної творчої робітні та прямим закликом до читачів бути в житті допитливими і спостережливими. Листи, виявляється, можуть мати одяганку загадки-недомовки та загадки-безконечниці; окремі слова, словосполучення, цілі рядки задля створення додаткового асоціативного враження розчленовуються на склади чи подаються курсивом; фраза "довгі замерзлі сльози зими" виписана вертикально – літера під літерою – правдиві тобі бурульки, елементи фігурного вірша. У строфи цього автора свій графічний малюнок: із таким, що галантно виступає наперед, першим рядком, інші залишаються під його "покровом", унаслідок чого кожен катрен скидається на такий собі будиночок, де літерам, словам, думкам затишно, як удома.

Підсилює враження й незвичайне – авторства лауреата Шевченківської премії Костя Лавра – художнє оформлення збірки. "Як добре він вжився у художній світ поета, як чудово все передав крізь призму дитячого наїву. Наїву, але не примітиву" [див.: 4], – сказав про цю її стильову домінанту Петро Сорока. Тоді як у самих віршах – жодного наїву, а сама тонка поезія, котрої направду має бути багато в житті дитини й усіх, хто біля неї. Мабуть, лише така творчість робить нас здатними час від часу відриватись од буденщини й не боятися летіти, як те дівчатко із безконечника А. Качана "Маятник дитинства" :

Як на маятнику тихому,
Я на гойдалці пливла,
Білі руки небом дихали,
Ніби два мої крила.
Ось я – ластівка: без страху
Набираю висоту
І злітаю вище даху,
Вище яблуньки в саду.

Ось я чайкою чубатою
Понад хвилями лечу,
На льоту пісні вигадую
І співаю досхочу.
Я на гойдалці гойдалася,
Наді мною угорі
Білі хмари хилиталися
І шуміли явори…

Веселе, життєрадісне, оптимістичне слово автора “Листів з осіннього саду”, попри те, що розважає, виховує, навчає, здатне повернути в дитяче товариство так потрібну сьогодні романтику, мабуть, на її крилах воно й перелітає час. Тепер же справа за тим, аби потенційні можливості такої творчості були і в нашому часі актуалізованими сповна.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вінграновський М.* Поет від степу і моря: Слово про автора // *Качан А.* До синього моря хмарина пливе... – Одеса, 2001.
2. *Лабінський М.* Всі дороги ведуть до моря // *Укр.* культура. – 2008. – № 12.
3. *Панченко В.* Щасливого плавання!: прощання на причалі // *Качан А.* Хвиля хвилю досягає... – Одеса, 2007.
4. *Сорока П.* Листи із саду поезії, рознесені сорокою // *Літ.* Україна. – 2013. – 21 лют.

Отримано 14 серпня 2013 р. *м. Чернівці*